

névazonosságot kiküszöböljék, részben azért, hogy a tájékoztató elősegítsék. Az utótagok fajtája és száma nagyon változatos, legtöbbször a -fa, /-falva, -falu, -falud/ [9], a -lak, /-kislak, -újlak/ [7] és a vár [6] fordul elő, egy-egy esetben pedig a -háza, -hida, -fő, -fok, -hegy járul az alapszóhoz. Ezen típus keletkezési idejéről más-más vélemények alakultak ki, az viszont biztos, hogy a megkülönböztető előtagokhoz képest jóval korábbiak /XII--XIV századiak?/. A -falva / -fa/ végű helységnevek magas száma bizonyítja KÁLMÁN BÉLA megállapítását, miszerint ez az összetett helynévtípus főként a /Nyugat-/Dunántúlra jellemző s a XVII--XVIII. században -fa utótagúvá rövidült /A nevek világa, 163./. Természetesen ez a szám jóval magasabb lenne, ha a régi, más településbe beolvadt vagy elnéptelenedett falvak nevét is vizsgálnánk /pl. a Kaposvárhoz tartozó Ivánfa; Herántfa, Ipoldfa, Kátfa, Kuntfa, Móricfa stb./

A kötet külön értéke, hogy névmutatóval van ellátva. A betűrendbe szedett helységnevek után római számmal a főtípus, arab számmal és betűvel az altípus következik, majd az oldalszámok, ahol a településnevekről /annak elő- vagy utótagjáról stb./ olvashatunk.

VÁRKONYI IMRE kötete hasznos kézikönyve lesz mind a szakembereknek, mind a helytörténet kutatóinak. De haszonnal forgathatja minden Somogy megyei lakos, akit érdekel közvetlen szülőföldje helynévadása. Rendszerezése logikus, tömör; minden következtetése és észrevétele megalapozott. Külön meg kell említenünk a Somogy megyei nyomdát az esztétikus kivitelezéséért.

FÜLÖP LÁSZLÓ

MADAS JÓZSEF, PÉCS BELVÁROSÁNAK UTCANEVEI. Pécs, 1979.

Már készen volt az évtizedes gyűjtőmunka kéziratos anyaga /amelyet a szerző „Pécs-belváros telkei és házhelyei” címen tett közzé. Ismertetését lásd NÉ. 7. sz. 140--5. lapján/, amikor a szerzőtől fenti dolgozata megjelent. Nyomban rá kell

mutatnom arra, hogy a címnél a tartalom jóval bővebb, mert az időközben előkerült levéltári anyag nyomán külvárosi utcák is tárgyalás alá kerülnek.

A szerző alapos kutatással deríti fel a történeti utcanév-anyag azonosítását, figyelembe véve azt is, ha valamely utca több szakaszból állt össze, esetleg megoszlott.

A török utáni Pécs kamarai igazgatása — Budához hasonlóan — hamarosan /1687, 1722/ intézkedik a telkek s tulajdonosaik összeírásáról. A város akkori magyar, német és horvát /tulajdonképpen bosnyák potorok, akik ekkor visszatérnek a katolikus vallásra/ lakosai nyilván anyanyelvükön nevezik a város utcáit, tereit. Az utcanevek a bennük lakók foglalkozását, esetleg nemzetiségét tükrözik, máskor az utcában lévő intézmény nevét viselik, vagy az utca irányát /hová vezet, hová jutunk el rajta/ jelzik. Nem egy esetben esemény /a kanásztól hajtott disznók gyülekező helye: Sauwinkel/, vízfolyás /Mecsek su — még török névadás/ stb. a névadás oka. De megcsillan a néphumor is.

A vegyesnyelvű népesség elnevezései nem egyöntetűen maradtak ránk. Míg 1687-ben magyar, horvát és török /esetleg latinra fordított/ neveket írtak össze, addig 1722-ből — a németnyelvű kamarai és katonai közigazgatás következtében — a csak németnyelvű „Grundtbuch”-nak titulált, de telekkönyvként sohasem használt összeírásunk van. Ez — szerkesztetője miatt — csakis német neveket tartalmaz, s így éféltrevezető. Ugyanis az egykorú városi tanácsülési jegyzőkönyvekben /hol az adás-vételek s más jogügyletek tüzetes feljegyzésre kerültek/ magyar és latinra fordított utcanevek sűrűn jelentkeznek a németek mellett.

A népnyelvi utcanevekbe az első hivatalos beavatkozás 1804-ben történik, amikor magyar és németnyelvű — bibliai eredetű — elnevezéseket alkot a városi tanács. Az utca egyik vége magyar, másik vége német utcanév-táblát kap.

Az első — életbelépett — telekkönyv 1856-ban már magyarul készült, teljes utcanévsort tartalmaz. 1864-ben már nyomtatásban — háztulajdonos és házszám-jegyzék — készült; itt

újabb névdivat kezdődik -- nemzeti és helyi nagyságokról elnevezett utcák nevei jelennek meg -- s mondhatjuk ez napjainkig tart.

MADAS JÓZSEF munkája nyomán jól láthatjuk egy város utcánév-állományának -- nem is mindig egészséges -- változását. A személynevek túltengése, régi, történeti utca- és térnevek eltűnése fájdalmas jelenség olyan városban, amelynek belvárosa ma is a magyar középkori utcahálózatot őrzi. Jogosan panaszkolja ezt a tünetet KOVALOVSKY MIKLÓS is /Magyar Nemzet 1983.V.8./.

Az a szabatosság -- amely telektulajdonosokként telekről-telekre haladva építette fel az utcákat, -- illetőleg a hiteles levéltári iratokra támaszkodva, jelzeteket megadva közli az utcaneveket, biztosítja a szerző munkájának jelentős és maradandó értékét.

A dolgozatban betűhíven közölt iratok sok mindent elárulnak. Így a polgárság ravasz „védekezését”, mert „valamennyi külvárosokban a házi számok a ház falakon részint bémeszelve 's részint leszedve vannak” -- mint a Zálogolási Bizotmány munkajelentésében látjuk. De tapasztaljuk az akkori hivatalos élet vontatottságát ezek pótlására.

Különlegesség az az 1804. évbéli -- már említett okmány -- amely nemcsak az utcaneveket, hanem a javaslatokat is tartalmazza. Látjuk, hogy a török idők előttről megőrzött „Vass Kapu” javasolt nevet Kaposvári utcának, a „Két Tsatornyáss”-t Jordán utcának /ma Zetkin Klára!!/ fogadják el. Sajnos az újabb utcanévadások az 1804-ben /véletlenül/ megmaradt neveket is tovább tizedelték: Barátok Ferenciek utcája Sallai utca, Poturluk utza /amely a mohamedánná vált bosnyákok nevét őrízte/

Majtényi Ferenc utca, Szigethi Utza Szigeti országút Doktor Sándor utca, Makár utca Alkotmány utca stb. Roppant kár -- sok más között -- az olyan névváltoztatás, mint pl. Radonay utca /1864./ Esze Tamás utca /1950./. Pécsnek Radonay Mátyás a katonapüspök jelentett annyit, mint Esze Tamás Szabolcsnak, Szatmárnak. S mindkettő -- a maga helyén -- az egyetemes magyarságnak. Csak párhuzamosan értékelhetjük őket, s őrízhetjük neveiket, nem egymással helyettesítve.

Igen jelentős a szerző azon megfigyelése, hogy például útépitési /kövezés stb./ munkáknál, elszámolásoknál igen gyakran n e m használták az utcaneveket /XVIII. sz./, hanem az utca valamely háztulajdonosával jelezték a munka helyét. Ez arra mutathat, hogy különösen a jelentéktelenebb mellékutcák nevei csak az említett Grundtbuchban, az 1804. évi „Denominatio Plateorum”-ban éltek, s nem a lakosság ajkán.

Még egyre felfigyelt a recenzor. Arra, hogy horvát /bosnyák/ utcanevek nem igen kerülnek elő, pedig a Havihegy /a régi „Kokasvár”/ bosnyák lakosai 1900-ig megőrizték nyelvüket. Ilyen a Pcturluk utza /1804/, Zidina környék /1864/, a Benga /1856/; utóbbi egy vízmosásos árok nevéként éldegélt az első világháborúig. Az árok megszűntével neve is feledésbe merült. Mint a szerző velem közölte, e horvát nevek esetleges felbukkanása a fennmaradt horvát /bosnyák/ nyelvű végrendeletekben várható. Ezek feldolgozására azonban -- a nyelvi ismeret hiánya mellett -- a munkájának így is hatalmas feladata és célja miatt nem vállalkozhatott. Megjegyzésem, hogy a Janus Pannoniusz egyetem tanárképző karának horvát tanszéke számára szép feladat lenne feldolgozásuk, pl. disszertáció formájában.

Valóban ideje lenne az utcanév-adásnak -- elsősorban a történeti városrészben -- tudományos kutatás alapján végleges, a divattól független rendjét megteremteni. Ha van műemlékvédelem, legyen történeti utcanév-védelem is!

Összefoglalva: kívánjuk, hogy minden magyar városnak akadjon MADAS JÓZSEF, aki évtizedet áldozva, műszaki ismereteit felhasználva, pótolhatatlan életművel ajándékozza meg városát. Megvalósítva a költő szavait: „Nékem n e m t é r - k é p e t á j !”.

REUTER CAMILLO